

PLATONOVO POIMANJE UMJETNOSTI U HRVATSKIM SUSTAVNIM PREGLEDIMA ESTETIKE I FILOZOFIJE

JURAJ BUBALO

(Zagreb)

UDK 18.01 Platon
Stručni članak
Primljen: 13. XII. 2000.

Platonova filozofija umjetnosti, ako se imaju na umu svi njeni aspekti, stoji na početku zapadnoeuropske kulturne povijesti, a budući da se nalazi u okviru prvog sustavnijeg filozofiranja, ona istodobno znači i prvo (pravo) filozofiranje o problemu umjetnosti uopće. Svojim inicijalnim, bitno konstitutivnim filozofskim komponentama Platonova je misao stoga, uza svu našu naknadnu potrebnu kritičnost, odlučujući dio estetike za cjelokupnu povijest Zapada sve do danas.

O Platonovom shvaćanju umjetnosti u svijetu su napisane mnoge knjige, studije, interpretacije i prikazi; no, kako stvari stoje kod nas? Valja podsjetiti kako se u Hrvatskoj pisalo i piše o toj stvari, pa makar i u najkraćim, grubim crtama naznačiti što uopće postoji, koliko je i kakvih je rasprava o tome u nas napisano. I s kakvih pozicija?! Jer, imamo li pred očima jedno veće razdoblje (aproksimativno određeno od 1870. do 1970. ili 1980), tako da uzmemo u razmatranje zapravo jedan odsječak povijesti, implicitno se nameće pitanje povijesnog konteksta; konkretno, riječ je o momentima duhovno-filozofijskog povijesnog konteksta u Hrvatskoj. Uz refleksive iz europske filozofije tog vremena, pitanje pozicija isprepletano je s problemima koji se tiču i sasvim domaćih – kulturnih i političkih – (ne)prilika. Stoga, pri izlaganju stavova koje naši (hrvatski) autori iznose u svezi s tom problematikom potrebno je imati na umu *uvjetovanost* mogućeg horizonta njihovog razumijevanja tog specifičnog problema.

Ukratko izložiti pozicije i stavove hrvatskih autora – pripadnika konkretnih epoha o imenovanoj temi zadaća je ovog teksta. Nije dakle riječ, kako bi se moglo u prvi mah pomisliti, o recepciji Platonove filozofije umjetnosti u hrvatskoj filozofiji uopće (primjerice snažno u doba renesanse), ali ne ni u novijoj hrvatskoj filozofiji, već naprosto o interpretaciji te iste kao relevant-

nog konstitutivnog problema estetike i filozofije. Budući da nemamo monografskih rasprava, nažalost ni jedne jedine, o Platonovom poimanju umjetnosti, temom ćemo se pozabaviti imajući na umu kako je dotični problem predočen u sustavnim više-manje historiografskim pregledima estetike i filozofije. Uostalom, oni mogu biti, a vrlo često i jesu, reprezentativni pokazatelj situacije na nekom konkretnom filozofskom planu. Bez napora i rezultata autora izraženih sustavno-filozofskim radovima čitave epohe (p)ostale bi nerazumljivije, bez obzira na to s kakvom ih dominantnošću upravo oni (su)određivali, ili barem prezentirali.

Sistematski izvedeni pregledi filozofskih problema pojavljuju se u Hrvatskoj tek u novije vrijeme. Ljuboje Dlustuš (1850-1921) prvi je napisao i objavio prikaz povijesti filozofije, *Filozofija u drevnih Helena* (Sarajevo, 1898–1901). Međutim, okušavajući se u toj nimalo lakoj zadaći stigao je samo do Sokrata. Nešto ranije o epohi stare grčke sustavno je djelo, *Primjeri iz grčke književnosti u hrvatskim prijevodima* (1894), sastavio Stjepan Senc (1855–1925), gdje je kao primjer iz stare grčke proze u poglavlju filozofije predstavio i Platona, kratkim »literarno-historijskim« uvodom i fragmentima iz dijaloga *Kriton* i *Fedon* (u vlastitom prijevodu). No tim u mnogo čemu pionirskim djelima prethodili su, i neposrednu pozadinu činili, svi oni radovi s filozofijskog područja što su nastali tijekom druge polovice 19 st., kada filozofija u Hrvatskoj oživljuje »isprva pomalo i postupno, a onda sve življe i aktivnije«. Naime, ukidanjem latinskog jezika kao službenog i uvođenjem narodnog hrvatskog jezika počinju se »iz neposredne potrebe u oživljenom interesu za nacionalnu književnost, za organizaciju školstva u novome nacionalnome duhu« javljati »brojni članci, rasprave, pa i knjige iz područja estetike, poetike, stilistike, književne teorije«² i pedagogije.

Manje propedeutičke radove, stručne ili popularne tekstove o grčkoj filozofiji i Platonu, podosta su u novinama, časopisima i gimnazijskim izvješćima objavljivali i srednjoškolski profesori.³ Tako *Katolički list* objavljuje razmatranje »Kako se Platonov nauk odnosi spram kršćanstva«⁴; Franjo Koščal u Izvješću Kraljevske velike gimnazije u Požegi objavljuje raspravu »O temeljnih načelih za sistem Platonove filozofije«

Publicistička produkcija te vrsti, ma kako skromno može danas izgledati, značila je neophodan korak u izgradnji vlastite, samostalne filozofske riječi. S

¹ Zlatko Posavac: *Umjetnost i pojam lijepoga u hrvatskoj neoskolastici*, u: »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, 47–48/ 1998.

² Franjo Zenko: *Novija hrvatska filozofija*, u: *Novija hrvatska filozofija* (10. sv. Hrestomatije filozofije), ŠK Zagreb 1995, str. 15.

³ Vidjeti o tome s relevantnijom pouzdanošću za razdoblje »poslije ilirizma«: Zlatko Posavac: *Filozofija u Hrvatskoj 19. stoljeća*, u »Praksis«, 3/1967, str. 385–405.

⁴ »Katolički list«, Zagreb IX/1958, br. 2; autor potpisan samo inicijalom V.

vremenom je naime kvaliteta tih radova poboljšana, a prošireno je i područje filozofskih interesa; rasprave postaju tematski diferenciranije. Početkom osamdesetih tako su o Platonu pisali Čurčić i Adamović. Rasprava Julija Adamovića *Platonova pedagoška načela po samijem vrelima prikazana*⁵ tematizira, iako tek djelomice, i Platonov odnos spram umjetnosti. Naime, autor je tu u sklopu razmatranja Platonovih pedagoških, odgojnih načela izložio, kako je pritom i nužno, Platonove stavove o umjetnosti iz druge i treće knjige *Države*.

Mogućnošću da se različiti autori u različitim publikacijama javljaju svojim filozofskim raspravama polako je stvoren novi, moderni duh u hrvatskoj filozofiji, duh koji je svojom svjetovnom provenijencijom bio nova komponenta spram spisa i nastave pretežno svećeničkog staleža. Za njegovo učvršćenje, te uopće za daljnji razvoj hrvatske filozofije kao takve, presudan je događaj obnavljanje Katedre za filozofiju na inoviranom Zagrebačkom sveučilištu 1874. godine. Katedra je povjerena Franji Markoviću, svjetovnoj osobi, i tada već istaknutom rodoljubnom pjesniku i književniku. Franjo pl. Marković bio je prvi predavač estetike (uz metafiziku, logiku, etiku...) na fakultetu; znači u to vrijeme (1875. nadalje) možemo »smjestiti« prvo fakultetsko »govorenje« na hrvatskom jeziku o Platonovom poimanju umjetnosti. Međutim, pisani trag o tome znatno kasnije bit će tek Markovićevo za života tiskom objavljeno glavno filozofijsko djelo *Razvoj i sustav obćenite estetike* iz 1903. godine.

Filozofijskom, ali i političkom osobnošću Franje pl. Markovića snažno je obilježeno čitavo razdoblje posljednjih desetljeća 19. stoljeća. Kulturno-političke prilike u Austro-Ugarskoj Monarhiji jasno su se manifestirale i u ekonomskom, političkom i kulturnom životu Hrvatske. Uspostavljanje novih usmjerenja na tim aspektima značilo je i određivanje novog smjera »filozofijskih naukah«.⁶ A taj je, naime, udio – u razvitku duhovnog života Hrvatske – pripao Markoviću, koji je kao bečki đak i učenik Herbartova sljedbenika Roberta Zimmermana, doslovno se našavši pred tom zadaćom smatrao shodnim prihvatiti Herbartovu formalno-pojmovnu filozofijsku paradigmu kao najpogodniju za visokoškolski studij i razvoj filozofijskog mišljenja.⁷ Nimalo čudno imamo li na umu da je Herbart u Njemačkoj, a onda preko Zimmermana (autora *Geschichte der Ästhetik* 1858. i *Allgemeine Ästhetik* 1865) i u Austriji bio općenito prihvaćen kao školska paradigma na sveučilištima. Mar-

⁵ Julije Adamović: *Platonova pedagoška načela po samijem vrelima prikazana*, Izvješće o Kraljevskoj velikoj gimnaziji za školsku godinu 1882/83.

⁶ Vidi o tome Franjo Zenko: nav. dj., str. 17–18.

⁷ O Markovićevo herbartizmu najinformativniji je članak V. Filipovića *Franjo Marković – rodoljubni pjesnik i učitelj filozofije* s podnaslovom »Koliko u filozofiji herbartovac«, u: »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, 15–16/ 1982., str. 7–24.

kovićev herbartizam, međutim, ne bi bilo ispravno shvatiti tek kao puki import gotovih ideja, nego kao osviješteno prihvaćanje s uvidom u aktualitet, i u tom smislu s vlastitim, samosvojnim intencijama: Herbartizam je oficijalna filozofija Austro-Ugarske i Marković – kako je vidljivo u njegovom (filozofskom i kritičarskom) djelu – preuzima njegovu osnovu, težnju ka jasnoći i egzaktnosti filozofskog mišljenja, no – što je još važnije – preuzima njegovu metodologiju kritičnosti, prijeko potrebnu za razvitak školske filozofske misli. Formalizam mu je osobito vidljiv u bavljenju estetikom, filozofskom temom kojom se Marković tijekom dugog niza godina navlastito (temeljito i analitički) bavio, rezultat čega je i prvo novovjeko sustavno djelo na hrvatskom jeziku, konačno završeno 1903, u vremenu s već izrazitim naznakama nove epohe i novih filozofijskih usmjerenja.

Uz Markovićevu *Estetiku*, koja je u punom smislu riječi pionirsko djelo jer njome se zasniva naša filozofijska historiografija i utemeljuje hrvatska filozofijska terminologija, naš osvrt zasnivat ćemo na sljedećim značajnim djelima: *Povijest filozofije* Alberta Bazale (3 sveska; prvi objavljen 1906), *Povijest filozofije* Franje Šanca (2 sveska; prvi objavljen 1942), *Grčka filozofija od prvih početaka do Aristotela* Branka Bošnjaka (u ediciji Filozofske hrestomatije; prvi svezak objavljen 1956); zatim od istog autora *Povijest filozofije* (3 knjige, objavljene 1993) te na poslijetku *Estetika – povijest filozofskih problema* (4 sveska; prvi svezak »Od antike do renesanse« objavljen 1974).

Godine 1995. u izdanju Školske knjige počela je iz tiska izlaziti nova Hrestomatija filozofije. Poglavlje posvećeno Platonu, u njenom prvom svesku *Grčka filozofija*, u autorstvu Damira Barbarića, ne raspravlja o problemima umjetnosti (uopće: estetske problematike u Platona dotiče se vrlo malo i samo u bilješkama-komentarima uz prevedene tekstove), pa ga stoga i ne uključujemo u naše razmatranje.

Franjo pl. Marković:

Razvoj i sustav obćenite estetike

Djelo *Razvoj i sustav obćenite estetike* autora Franje pl. Markovića (1845–1914), prvog našeg sveučilišnog profesora filozofije na Mudroslovnom fakultetu, ujedno je prikaz estetike, ali i jedan opći sustav estetičkih fenomena. Dakle, ne samo teoretski rad (povijesti estetike posvećena je jedna trećina knjige) već i rad koji nastoji odrediti samu estetsku praksu i time biti mjero-davan za umjetničko stvaranje.⁸ U tim prosvjetiteljskim nastojanjima Marko-

⁸ Od novijih radova vidi o tome: Ivan Čehok: *Franjo Marković*, u: *Novija hrvatska filozofija*, ŠK, Zagreb, 1995. i Marijan Cipra: *Mjesto estetike u filozofiji Franje pl. Markovića*, u: »Hrvatsko slovo«, god. V, br. 199, Zagreb, 12. veljače 1999.

vić je vođen duhom tada popularnog zimmermansko–herbartovskog učenja u kojem nalazi uzor za svoje metodološko izlaganje i filozofiranje. Međutim, kad iznosi filozofsko–estetička mišljenja filozofa, on često izriče vlastite kritičke primjedbe i uopće je samosvojniji nego u sustavnom dijelu kad gotovo u potpunosti slijedi estetički formalizam svojih učitelja. Ove značajke vidljive su i prilikom prikazivanja Platonovih stavova o umjetnosti. Njih Marković izlaže iz učenja kako ga je Platon istumačio u *Državi*. Kao jezgru tog učenja uzima Platonove govore iz druge i treće knjige. Izlažući sažeto i pregledno ne propušta točno upozoriti na koje se umjetnosti pojedini Platonovi stavovi odnose. Na početku kao prvu točku izlaže značenje koje za odgoj mladih u Platonovoj državi ima pjesništvo, a kao drugu iznosi Platonovo shvaćanje glazbe kao odgojnog sredstva. Što filozof kaže o sadržaju i obliku pjesništva – o tragediji, komediji, lirici, a što o glazbi i o onome što nju čini, harmoniji i ritmu – Marković savjesno prenosi. U okviru formalističkih kategorija od kojih Platon sastavlja glazbu on govori o vrsti glazbe koju ovaj izdvaja kao pogodnu za odgoj.

»Što se tiče harmonije, Platon ne dozvoljava ni sjetnih, plačljivih, žalovitih, a ni odviše vasilih, razpuštenih vrst harmonije (glasovrsti), nego dozvoljava samo ozbiljne i junačke; jednako ne dozvoljava žalovitih glazbala, kao što je n. pr. frula, ali dozvoljava ozbiljnu liru i kitaru. Što se pak tiče ritma, to valja da on bude pristojan, tj. da u njemu vlada umjernost, euritmija; umjernost glazbe priučat će dječakovu dušu na umjernost u svem i svaćem.«⁹

U citatu su vidljivi Platonovi opći stavovi, no zanimljiva je Markovićeva minucioznost u načinu na koji ih sažima, istaknuvši, i tako, značaj odgoja i brigu oko moralnih vrlina kojom je Platon ovdje u prvom redu vođen. Dopunu tih misli – kaže Marković – čini deseta knjiga, u kojoj se objašnjava nauk o idejama primijenjen na slikarstvo i pjesništvo kao izrazito oponašajuće umjetnosti.

Termin »oponašanje« (grč. mimesis, lat. imitatio) Marković u okvirima Zagrebačke filološke škole i u duhu hrvatske književno–jezične tradicije predvodi s *priličba*, i prema pojmu *palik* (pa-lik) izvodi *paličenje*. Nazivlje, mora se priznati, djeluje arhaično, no upravo njime Marković vrlo uspješno, s izvornim leksičkim i morfološkim karakteristikama, stvara hrvatsku filozofijsku terminologiju, i to tako reći ni iz čega, jer prije njega mi i nemamo nikakvog sustavno izgrađenog filozofijskog nazivlja. Danas pak nakon promjene normativnih standarda koje je krajem 19. stoljeća provela škola hrvatskih »vukovaca« pod utjecajem Đ. Daničića – čime je hrvatski jezik, a s njime i filozofijska terminologija udaljen od svog izvorišta – Markovićev se filozofijski

⁹ Franjo pl. Marković: *Razvoj i sustav obćenite estetike*, LOGOS Split, 1981. (pretisak iz 1903.) str.55.

izraz ponekad »pogrešno« smatra tek jednom »zastarjelom varijantom«. Međutim, »kroz Markovićevu terminologiju i uopće njegov jezik možemo samo s nostalgijom zaključiti kako je tragičan bio usud hrvatskoga jezika poslije Markovića (te njegova nasljednika Bazale) kad je izvorni hrvatski jezik bio razapinjan na njemu stranu Prokrustovu postelju vukovskog jezika i terminologije«. ¹⁰

»A što paliči slikarstvo, što paliči pjesništvo?«¹¹ – pita naš autor kao uvod u izlaganje u kojem će, između ostalog, prikazati kojih se umjetničkih formi Platonovi argumenti tiču. U osnovi on će dati ilustraciju osnovnog načela kojim se Platon služi pri prosuđivanju umjetnosti; a to je »po obziru na umsku spoznaju i po obziru na moralnu dobrotu iliti na krjepost«. Primjerice glazbu, za razliku od slikarstva, kiparstva i epskog i dramskog pjesništva, Platon prosuđuje samo po moralnom obziru, a ne i po obziru na istinsku spoznaju.

Na tu misao da »glazbi nije zadatkom prikazbena priličba nječega zbiljnoga, bilo pojavnog bilo bičnoga«¹² Marković je – kaže već naišao kod Hanslicka,¹³ kad je u svom uvodnom poglavlju načelno određivao mjesto estetike unutar filozofijskih disciplina. Ta usputna bilješka, kao i mnoge slične, odaje koliko Marković, osvjetljujući estetička mišljenja filozofa kroz povijest, nastoji uvidjeti njihovo značenje za razvoj i budućnost estetike uopće. Platon kao prvi sustavni filozof nudi obilje stavova koji će je svojim značenjem oblikovati i na bitan način odrediti. Njegova definicija umjetnosti, osobito slikarstva i pjesništva, da stvaraju samo slike onoga što pojavno postoji (iz čega Platon izvodi da one ne mogu dati istinsku spoznaju) vrlo je važna za razvoj estetike – ističe Marković. Iz nje, naime, potiču dva protivna smjera estetike: naturalizam i idealizam. »Ono načelo, koje tvrdi, da je takova puka priličba pojavne zbilje sva i jedina zadaća zove se *n a t u r a l i z m o m*«. Idealizam pak tvrdi da »umjetnost doduše paliči pojavnu prirodu i pojavnu narav ljudsku, ali da ona ne paliči prirodnih predmeta i ljudi upravo onako kakovi oni j e s u po svojoj pojavnoj osobini, nego kakvi su, ili pravo reći kakvi bi trebalo da su po svojem nepojavnom, idealnom biću«. »Oprjeka među naturalizmom i idealizmom veoma je znatna u povijesnom razvoju estetike i umjetničke tvorbe«. ¹⁴

¹⁰ Marija Cipra: *Mjesto estetike u filozofiji Franje pl. Markovića*, u: »Hrvatsko slovo«, god. V, br. 199, Zagreb, 12. veljače 1999.

¹¹ Franjo pl. Marković: *Razvoj i sustav obćenite Estetike*, Logos, Split 1981., str. 55.

¹² Isto, str. 57.

¹³ Hanslick, Eduard (1825–1904), austrijski estetičar, herbartovac, bavio se estetikom glazbe; nazivan »ocem glazbenog formalizma«. Glavno mu je djelo *O glazbeno lijepom* (1854).

¹⁴ Isto, str. 59.

Pri određivanju Platonovog smjera u estetici Marković će iznijeti i neke samostalne kritičke refleksije.

Platonovo protivljenje umjetnostima, kad bi se ticalo »samo razpuštena smjera njihova«, tj. kad bi glazba i drama služile samo zabavi, i za tu svrhu upotrebljavale i »neprirodna sredstva«, bilo bi opravdano iz etičkih, ali i iz estetskih razloga; »jerbo što je razpušteno, to ne može biti lijepo«. Međutim, stav da su umjetnosti po svom bivstvu nedostojne Marković ne može prihvatiti; on je – kaže – posljedica Platonovog pretjeranog idealizma, koji je samo izraz bijega od stvarnosti i života. Iz izreke da je tijelo uzom duše lako je izvesti misao da je pojavni svijet dolina suza »ter da čovjek ima postati ahoretom, pustinjakom« – kaže on. Usto dodaje da su Platonovi stavovi protiv tragedije mogli utjecati na kršćanske propovjednike – s čim u vezi izriče vlastito mišljenje o njihovoj opravdanosti. Naime, ako se u teatru upotrebljavaju neprirodna sredstva, kao što su bestidnost i okrutnost rimskog teatra u vrijeme raspada carstva, »protivština crkvenih otaca«¹⁵ posve je opravdana, no prosudba da umjetnosti po samom svom bivstvu služe opsjeni i moralnoj iskvari potpuno je pogrešna. Slika ili kip ne tvore tek puku sliku pojavnih stvari. Baš naprotiv, tvrdi Marković, umjetnička djela nadmašuju prirodnu pojavnost jer potpunije ističu bivstvenu narav prirodnih pojava, koja je kod njih »raztresena i krupnom tvarnostju donjekle zatumljena«. »Slika ili kip ne prikazuje surovu tvarinu prirodnih stvari, nego samo njihovu svjetlobnu tj. svjetlom očitovanu oblikovanost, a oblik je (...) idealniji od krupne bezoblične tvarine.«¹⁶

Kao što je vidljivo u gornjim navodima, Markovićevi kritički sudovi ističu njegov formalistički pristup estetskim fenomenima. U svezi s Platonovim stavovima o pedagoškoj funkciji umjetnosti pod državnim nadzorom on nudi mnoštvo primjera izričući, i opet, svoje gledište protivno Platonovom ontološkom obezvredjenju umjetničkih predmeta. Osuda dramske umjetnosti posve je nepravedna i nju je u povijesti filozofije ispravio već Aristotel.

Platonovo najvažnije načelo jest definicija ljepote. Iz Platonovih dijaloga (*Simpozija*, *Fedra* i *Fileba*) mogu se, po Markoviću, »crpsti dvie suprotne definicije ljepote«. Jedna veli da »ljepotu ne čini ljepotom oblik nego duševni sadržaj, i to bični, metafizički, idejni ili idealni sadržaj; a druga definicija veli da je ljepota omjernost i sumjernost sastavnih dijelova«, što će reći skladni (harmonijski) oblik. »Ono su idealiste, a ovo formaliste u estetici.«¹⁷ Duh pak same Platonove filozofije idealistički je; po definiciji da je »lijepo samo ono, što je osjetiv pojav istine i dobrote«¹⁸ (po čemu je ljepota puko pojavno sred-

¹⁵ Isto, str. 59.

¹⁶ Isto, str. 60.

¹⁷ Isto, str. 61.

¹⁸ Isto, str. 61.

stvo idealnoga svijeta) Platon je začetnik idealizma u estetici. Pa iako se i formalisti i idealisti mogu na njega pozivati, Marković »razložito« zaključuje da je Platon svojom teorijom lijepog, koja se tek posredno može odnositi na umjetnost, više odredio (svoj) smjer estetici, negoli svojim, na umjetnost, primjenjivim formalizmom.

Čitavu stvar Marković skicira kao pripadnik Aristotelovog formalističkog smjera u filozofiji. Iz takvih osnova – kako smo vidjeli – on izvodi svoje filozofskokritičke refleksije. Na primjeru izlaganja o Platonu može se vidjeti da herbartizam u Markovićevu slučaju nije neki preuzeti sistem, već metodologija mišljenja. Platonovom poimanju umjetnosti kao jednom idejnom, povijesno značajnom pravcu Marković je prišao kritički, pri čemu je nastojao uskladiti i svoj vlastiti stil gledanja i ocjenjivanja estetskih fenomena. Njegovi su zaključci, i s današnje točke gledišta, vrlo produbljeni, pedantno odmjereni i, što je najbitnije, u kritičkoj procjeni sa stajališta važnosti za razvoj i budućnost estetike, prema Platonu sasvim pravedni. Naravno da bi se Markoviću s iste, današnje točke gledišta moglo štošta dodati ili prigovoriti, no to ne umanjuje značaj njegova rada kao uzornog smisaono dosljednog izlaganja, odnosno teoretskog mišljenja. Kritički interpretativni pristup njegovim shvaćanjima ne bi nužno trebao insistirati na onom čega u njemu nema i(li) nije moglo biti, nego bi istinski otvoreno i bez predrasuda nastojao ukazati na ono vrijedno i nezaobilazno, ne samo za hrvatsku filozofsku historiografiju već i za svako pristupanje izvornoj Platonovoj misli o umjetnosti.

Njegov ozbiljan pristup navedenoj problematici, kao djeliću jednog sustavnog razmatranja estetske problematike, u svakom slučaju, značajan je poticaj razvijanju filozofijskog mišljenja, i u tom smislu – što je Markoviću bilo osobito stalo – odgajanju kritičkog duha. Poticajnost i ovako malog odjeljka nalazimo izraženu, osobito s današnje točke gledišta, osvrnemo li se na raznolikosti u pristupima Platonovom poimanju umjetnosti općenito.

Albert Bazala:

Povijest filozofije

Samo tri godine poslije Markovićeve *Estetike* njegov učenik, monograf i nasljednik na katedri filozofije, Albert Bazala (1887–1947) napisao je još jedno značajno sistematsko djelo: *Povijest filozofije*. Nekoliko strana u tom djelu posvećeno je ovoj našoj problematici. S obzirom na to da je Bazalina *Povijest filozofije* mladenačko djelo koje je nastalo prije njegovih teorijskih radova, u njemu – kao ni u ovih nekoliko nama interesantnih stranica – nećemo zapaziti da je on filozofsku problematiku prosuđivao s dubljeg vlastitog filozofijskog stajališta. Uočljive su tek Bazaline usputne primjedbe i polemički stavovi spram pojedinih filozofovih iskaza. Cjelokupno djelo pisano je sa sta-

jališta »filozofijskog duha vremena«, a o njegovoj zanimljivosti i s današnjeg stajališta svjedoči činjenica da je Bazala pri pisanju koristio gotovo svu i danas priznatu literaturu.¹⁹ Osim naravno Markovića s našeg govornog područja, u slučaju Platona, to su djela Zellera, Windelbanda i Gomperza.

Za okvire naše teme dovoljno je samo u tome vidjeti teorijsku podlogu Bazalinih razmatranja. Pokušaj detaljnije eksplikacije teorijske(ih) podloge(a) povijesnog razdoblja u kojem je Bazala pisao svoju povijest filozofije, a koje se u hrvatskoj kulturnoj historiografiji naziva epohom moderne, i ako ne bi bio promašen, odveo bi u sasvim nepredviđene smjerove. Za utvrđivanje kontinuiteta filozofskog mišljenja i u svrhu jasnijeg razumijevanja filozofijske »atmosfere« dovoljno nam je napomenuti da je utjecaj Markovićevo herbartizma u »novom vremenu« koliko-toliko prevladan, njegova intelektualistička misao u najboljem slučaju služi još kao izazov i antiteza novim, međusobno različitim misaonim orijentacijama. Opći filozofijski stav Alberta Bazale, kao mladog pisca moderne *Povijesti filozofije*, formirao se u mnogome (zaslugom njegova učitelja) dodatnim studijem u Njemačkoj, kod velikih i tada vrlo priznatih učitelja filozofije (R. Eucken, W. Wundt...), u horizontu čijih ideja se može ocrtati i Bazalin pristup povijesnofilozofskim problemima.

Platonovo poimanje umjetnosti kao nerazdvojnog dijela nauka o idealnoj državi izloženo je u poglavlju *Uzgoj i umjetnost*. Veći dio izlaganja sastoji se od prevedenih dijelova originalnog teksta u kojima Platon govori o odgojnoj zadaći pjesništva i glazbe, o cenzuri pjesničkih djela, dopustivim pjesničkim sastavima i o svojim razlozima za takvo što. Razlog da Bazala na ovom mjestu daje prijevode čitavih fragmenata, ponekad čak i opširnih, umjesto da čitavu stvar barem skraćeno prepriča, leži ponajviše u činjenici da u vrijeme kad Bazala piše svoje djelo postoji vrlo malo prijevoda grčkih filozofijskih tekstova na naš jezik (konkretno: prvi cjeloviti prijevod *Države* na hrvatski objavljen je tek 1942. g.). S tim u vezi izrazita je njegova zasluga pri sustavnom izgrađivanju hrvatske filozofijske terminologije.²⁰ No u drugu ru-

¹⁹ Tako Goran Gretić: *O ulozu i značenju povijesti filozofije*, u: »Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine« 27-28/1988, str. 127-134.

²⁰ Bazala je na stanovit način upravo terminologijom provedenom na cjelokupnu povijest filozofije, a napose na razdoblje grčke filozofije, u mnogome utjecao »na filozofijsku upotrebu nazivaka« kakva je dobrim dijelom i danas prisutna u hrvatskom jeziku. (Usporedi: Damir Barbarić: *Opadanje navlastito terminologijskih napora i ustaljenje hrvatskog filozofijskog nazivlja*, u: »Prilozi...« 41-42/1997, str. 301-313.). Međutim, ne treba nikako zaboraviti da je tu riječ o situaciji nakon oficijalnog uvođenja Vuk-Daničićeve i Maretić-Broz-Ivekovićeve filološke forme. Normu je zapravo prvi u filozofiji prihvatio A. Bauer; Đ. Arnold se donekle kolebao, dok se Marković nije želio u korist vukovaca odreći starije tradicije i tradicije oblikovane u Zagrebačkoj filološkoj školi. (Vidjeti Z. Posavac: *Razmišljanja uz novo čitanje Krstićevog eseja Filozofija i jezik*; s podnaslovom *O hrvatskoj filozofijskoj i estetičkoj terminologiji*, u: »Filozofska istraživanja« 75/1999, str. 705-729.) Za opširniji prikaz zbivanja oko »standardizacije hrvatskog jezika vidjeti u: Zlatko Vince: *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Zagreb, 1978.

ku, prevedeni dijelovi neosporno su i vrlo korisni kao neposredan uvid u filozofove misli. Nakon svakog prevedenog fragmenta Bazala daje objašnjenje glavnih teza i svoj kratki komentar.

Platonovo podređivanje umjetnosti čudorednim svrhama logička je konzekvencija njegova nauka o idealnom državnom ustroju, gdje država najviše brine za to »da joj pokoljenje bude čestito i valjano«. Utoliko su i za Bazalu posve opravdani Platonovi prigovori što se »tiču prinosa poezije grčke k vjerskom odgoju«. ²¹ No kako svojim bogovima Homer nije namijenio ulogu vjerskih uzora, ne valja smetnuti s uma ni njihov estetski karakter, što Platon upravo čini pretpostavljajući mu čudorednu svrhu. Uostalom, vrlo je sumnjivo – primjećuje Bazala – »da li je najbolji uzgoj, koji sve zlo krije, i neće li bolje pripravljen biti za život čovjek, koji ne samo zna dobro, nego pozna i zlo (...) i nečudoredni ljudi u životu i u umjetnosti imadu pod stanovitim uvjetima stanovitu vrijednost«. ²² Stoga, Platonov stav o umjetnosti (što se odnosi u prvom redu na pjesništvo) po kriteriju odgoja, a iz obzira državne koristi, nije opravdan – kaže Bazala.

U nastavku su neki dijelovi prevedenog teksta posebno istaknuti, što pridonosi preglednosti teksta i ističe činjenicu da je Bazala svoju *Povijest filozofije* pisao na način da se njome može služiti kao udžbenikom, kao jednim jasnim uvodom u studij filozofije.

Pošto je izložio sve glavne teze o umjetnosti iz druge i treće knjige, Bazala iznosi dopunu tih stavova iz desete knjige. Pri prosuđivanju slikarstva i kiparstva za Platona su bili odlučni spoznajno-teoretski i metafizički momenti, primjećuje Bazala misleći na poznate Platonove argumente da je umjetnost tek sjena sjene. Konsekvencije takva stava odvele su Platona u jednostranost koja nam dovoljno pokazuje da prosuđivanje umjetnosti na taj način nije ispravno. Karakter umjetničkog djela i njegovo stvaranje jest drukčije. »U zornoj slici prikazuje umjetnik, kako zrije svijet; u nju stavlja misli i čuvstva, nade i želje što prolaze njegovom dušom. Za ovo zrenje nema zakona«.

Da ni Platon to nije sasvim zaboravio, pokazuje činjenica da on pjesnike ne sili da pričaju onako kako on želi, već on za svoju državu bira one »koji od prirode imaju dar iznaći lijepo i plemenito i to prikazivati«. Etički moment Platonovog sustava u tome je presudan. Njegova nužna konsekvencija jest da se umjetnost gubi kao samostalni čimbenik kulturnog života. A to nam – kaže Bazala – mora izgledati čudno s obzirom da smo Grke »navikli držati osobito umjetničkim narodom, kojem je umjetnost bila nada sve«. ²³

²¹ Albert Bazala: *Povijest filozofije I*, Globus, Zagreb, 1988. str. 264.

²² Isto, str. 267.

²³ Isto, str. 271.

Konačna prosudba Platonovog poimanja umjetnosti mora stoga, za Bazalu, uzeti u obzir i značenje socijalno kulturnog faktora. Platon je, iako samostalno tvorac svog sustava, uvjetovan »razvoj(em) općene svijesti«,²⁴ i on je iznikao iz jedne filozofske tradicije.²⁵ »Filozof se ne rijetko daleko uzdiže nad svoju okolinu, ističući se dubljim pogledom u svijet i plemenitijim osjećanjem i određenom voljom. Priznati taj dio djela pojedincu ne znači jošte odijeliti ga od sve njegove okoline i od prilika suvremenih i općenih težnja i potreba«²⁶ – kaže Albert Bazala u Uvodu. Istina je da su Grci za vrijeme svog državnog života umjetnost visoko cijenili, no isto je tako istina – zaključuje on – da je ono samo jedan element života – vjerskog, čudorednog, i političkog života. Umjetnost je uvijek u odnošaju s njim, ali samo kao dio sveukupnog ljudskog stvaranja. Pa kad filozofija jednom u svom razvoju spozna čudoredni sadržaj kao najvredniji, »umjetnost nužno postaje stvaranje čudorednih vrijednosti«.²⁷ Bazala to shvaća kao nužnu konsekvencu Platonova poimanja života kao ostvarenja ideje dobra – kako je izloženo u *Državi*. U zadnjoj bilješci uz tekst ne propušta napomenuti da Platon u svojim drugim djelima o pojedinim umjetnostima iznosi još mnoga opažanja koja su uvelike utjecala i na Aristotelovu *Poetiku*.

Sve u svemu, Bazalin prikaz i tumačenje Platonova shvaćanja umjetnosti standardno je i korektno. U okviru svog povijesnofilozofijskog pristupa on temu razmatra u vidu razvoja bitnih problema grčke filozofije. I kao takvo ono je izraz klasičnohumanističkog »duha vremena« u kojem je čitavo djelo pisano.²⁸

Franjo Šanc: *Povijest filozofije*

Franjo Šanc Bazalin je manje poznati suvremenik. Isusovac, profesor na isusovačkom učilištu u Zagrebu. Problemskim preokupacijama, rješenjima i nadasve metodologijom svog filozofiranja Šanc je predstavnik hrvatske *zrele* neoskolastike.²⁹

²⁴ Isto, str. 45.

²⁵ Povijest se filozofije po Bazali mora prosuđivati prema tri načela: prvo je biografski moment (psihologijsko tumačenje), drugo je kulturnohistorijsko promatranje i treće je pragmatičko tumačenje što će reći promatranje filozofskih problema unutar filozofske tradicije.

²⁶ Isto, str. 45.

²⁷ Isto, str. 271.

²⁸ Vidi Goran Gretić: *O ulozu i značenju povijesti filozofije*, u: »Prilozi...« 27–28/1988, str. 131.

²⁹ Aleksandar Mužinić u svojoj studiji *Filozofija u Hrvata od 1918–1938 godine*, Učitelj, god. 19 (55), br. 3–4, smješta Šanca u treću, posljednju skupinu neoskolastičara, uz S. Zimmermana, V. Keilbacha, H. Boškovića i A. Alfirevića.

Djelovanje neoskolastike kao posebne filozofske orijentacije u hrvatskoj filozofijskoj historiografiji obuhvaća se vremenom od 70-ih godina 19. st. do polovice 20. st., ili preciznije do 1945. Od tad pa gotovo do današnjih dana o neoskolastici se malo govorilo, i malo znalo. Povijesno gledano, tek okončanjem komunističkih doktrina počelo se toj institucionaliziranoj, i u neko doba čak dominantnoj (kulturološko-)filozofijskoj struji posvećivati kakva-takva pažnja. U tom leži i razlog da se o nekim njenim autorima i danas zna malo i(li) gotovo ništa.³⁰

Bez uvida u značaj neoskolastike u duhovnom i intelektualnom životu Hrvatske na prijelazu stoljeća i u prvim desetljećima 20. st. nemoguće je pojmiti svu živost koju hrvatska filozofija u sebi tada sadrži. Međusobno ispreplitanje epoha i različitih filozofskih usmjerenja, zbiljski, moguće je shvatiti samo prepoznavanjem svih njihovih, pa makar samo i bitnih naznaka. Pritom je novoskolastička usmjerenja u hrvatskoj filozofiji potrebno vidjeti kao povijesno determinirana sredinom, direktno uvjetovanom, ne tek poticajima izvana: preporodom skolastičke filozofije u europskim katoličkim zemljama i službenocrkvenim impulsom Papine enciklike (*Aeterni Patris*, 1879), već i domaćom višestoljetnom filozofskom i visokoškolskom tradicijom (zagrebački Isusovački fakultet).³¹

Unutar takvog, faktografski skiciranog duhovnopovijesnog i povijesnofilozofijskog konteksta pojava Šancove *Povijesti filozofije* iz 1942/3. (tri desetljeća poslije Bazaline i pred kraj djelovanja neoskolastike) postaje, ako ništa drugo, zanimljivijom. Udžbenički intonirano poglavlje o Platonu u njoj nastoji čitaoca uputiti u svijet Platonove filozofije; prikazati što, zašto i kako je on mislio, »zaviriti« – kaže Šanc – u njegovu dušu. Pregled Platonove filozofije zamišljen je kao tematiziranje njenih glavnih područja: pošto nas upoznaje s naukom o idejama, Šanc razmatra kako je ono na njih primijenjeno. Estetici ili »filozofiji umjetnosti«, uz teodiceju, kozmologiju, sociologiju itd., posvetio je zasebno (posljednje) poglavlje; moglo bi se reći tek reda radi jer riječ je o svega dvadesetak redaka.³² No svejedno kako malobrojni, zaslužuju našu pažnju.

Budući da je Šanc uz svoju filozofsku profesuru u prvom redu teolog, ortodoksno tomistički orijentiran, njegova je interpretacija, možda bolje reći

³⁰ O neoskolastici i Franji Šancu u novije vrijeme pisali su M. Josipović: *Pojam i pregled hrvatske neoskolastike* i M. Belić: *Šanc i Kozelj – dva slovenska filozofa među Hrvatima*, u: »Filozofska istraživanja« 53–54/1994. te I. Macan: *Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874–1945*. u zborniku: *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000, str. 331–346.

³¹ Vidi o tome Zlatko Posavac: *Umjetnost i pojam lijepoga u hrvatskoj neoskolastici*, u: »Prilozi...« 47–48/1998, str. 93–129.

³² Franjo Šanc: *Povijest filozofije I*, izd. Knjižnica života, Zagreb, 1942, str.128.

pristup Platonu, izrazito teološki. Osim njegovih stavova da je Platon priznao i znao za Boga, da je svijet ideja duhovni svijet, gdje su ideje čisto duhovna bića itd., njegov teološki pristup lako je očitati i iz poglavlja posvećenog Platonovu poimanju umjetnosti. Uz obavezno isticanje da je Platon sam bio genijalan umjetnik Šanc kaže da on »nije mnogo držao do umjetnosti. Ili bolje, nije cijenio onih grana umjetnosti koje se bave prikazivanjem tjelesnih bića: slikarstvo, kiparstvo, graditeljstvo«.

Platon je svojom filozofijom i životom omalovažavao(!) osjetilni svijet, stoga su – misli Šanc – njegovi stavovi o umjetnosti u tom pogledu sasvim dosljedni.

Da umjetnici ne mogu prikazivati ideje, višu duhovnu stvarnost, te da samo oponašaju osjetilnu stvarnost koja je ovome filozofu toliko nedostojna i koju je na svaki način prezirao, osnova je ovog tumačenja Platonove umjetnosti.

U nastavku teksta informativno se iznose podaci o Platonovom stavu prema pjesništvu (iz *Države* i *Zakona*), prema pjevanju i plesanju (samo spominje) i prema govorničkoj umjetnosti.

Preostaje nam stoga samo zaključiti kako Šancovo tretiranje ove problematike ne nudi nekih osobitih novosti, osim spomena standardnih mjesta Platonove filozofije umjetnosti, s možda tek prepoznatljivijim akcentom na tezi da ovaj idealistički filozof »očito nije imao dosta smisla za praktične potrebe običnog života« jer je »živio samo u višim sferama«. Taj je moment po Šancu ključan za razmatranje svih aspekata Platonove filozofije, a navlastito estetike koja iz nje izvedena »nasljeđuje« i »slične nedostatke«. Budući da Šancov prikaz »u malom« predstavlja sve što se produbljenije i šire može naći već kod Markovića i Bazale, ne može se reći da je on vrijedan doprinos boljem poznavanju Platonove izvorne misli o umjetnosti – ali u okviru ovakvog »povijesnog« ispitivanja znači svakako zanimljiv slučaj.

Strogo, moderno filozofski gledano, izuzmemo li sve povijesnofilozofsko značenje, Šancov prikaz, i kad ne bi bio tek dio jednog udžbeničkog razmatranja, teško da bi pokazao punije i, ako već moramo reći, ispravno razumijevanje ovog aspekta Platonove filozofije. Shvaćanje filozofije kao *philosophiae perennis* unutar neoskolastike ili, preciznije, u slučaju Šanca, unutar ortodoksnog neotomizma, određeno natpovijesnim principom vječne istine što je objavljena u kršćanstvu, to ne dopušta. U tako shvaćenoj filozofiji naravno da je Platonova filozofija zanimljivija u nekom drugom smislu; filozofija umjetnosti u najmanju ruku (i da ne povlačimo filozofske konsekvence) niti mora niti može biti vrednijom temom. Za ovaj skolastički pristup temi imamo zahvaliti samo filozofskoj savjesnosti i pedantnosti njegova autora.

* * *

Nakon svjetovnog filozofiranja u modi i u duhu vremena, te filozofije teološkog usmjerenja, poslijeratna hrvatska filozofija, filozofija druge polovice stoljeća dugo vremena bit će marksistički orijentirana.

Postanak i razvoj marksističke filozofije na hrvatskom duhovnom tlu, kao nijednu filozofiju dotad, nemoguće je razumjeti izvan povijesnog, socijalnog i političkog konteksta. Konkretno povijesne prilike dovele su do uspostave komunističke vlasti, koja je kao teorijsku podlogu svog ustrojavanja iznjedrila novu državnu oficijalnu filozofiju. Nastavši u početku kao rubna djelatnost praktičnog politikanstva marksizam je postao jedina i vladajuća doktrina koja je dosljedno (u)gušila sve oblike i sadržaje drugih filozofijskih usmjerenja. Marksizam dakle nije, kako je to slučaj s herbartizmom, neoskolastikom ili bilo kojom drugom filozofijom, nastao kao »plod određenog teorijskog razvitka filozofski verziranih pojedinaca«, već se zbio kao politička ideologija; on kao takav nije imao ni »akademske ni intelektualističke tradicije«. ³³

Na samom vrhuncu hrvatske marksističke filozofije djelovali su, svaki na svoj način, Branko Bošnjak i Danko Grlić, filozofski pisci koji su napisali sustavna djela o kojima će ovdje biti riječi.

Branko Bošnjak: *Povijest filozofije*

Branko se Bošnjak (1923–1996), kao i njegov učitelj Albert Bazala, privatio pisanja povijesti filozofije, shvaćajući povijesnofilozofijsko istraživanje kao svojevrsan napor i putokaz ka poimanju čovjeka samog i njegova udesa u svijetu i vremenu. ³⁴ Po tome, svaka filozofija za njega sadržava nešto vrijedno; prikazujući sadržaje pojedinih filozofija on ne kritizira, već jednostavno izabire ono što u nekoj filozofiji smatra važnim. Naći to važno, i za nas danas vrijedno, znači odrediti mjesto pojedinog filozofa u povijesti filozofije. U slučaju Platonova mišljenja »za povijest filozofije ostaje kao problem područje pojmovne filozofije i dijalektičke metode«. ³⁵ Poglavlja Platonove filozofije koja on prikazuje jesu: pitanja znanja, dijalektike, države i pravednosti, odnos mišljenja i mnijenja, ideja dobra itd.

³³ Mislav Kukoč: *Enigma postkomunizma*, HFD, 1977, str. 65.

³⁴ Bošnjakova *Povijest filozofije* nije kao Bazalina nastala iz potrebe i na »zahtjev« konkretne duhovnopovijesne situacije, već – možemo slobodno reći – kao rezultat dugog i dubokog promišljanja *povijesti filozofije kao znanosti*, i na koncu jednog bogatog filozofskog puta.

³⁵ Branko Bošnjak: *Povijest filozofije I*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993, str. 169.

Držeći se ovakvog pristupa za Bošnjaka poimanje umjetnosti, u usporedbi s tim, ima manje važno mjesto. Opća mjesta Platonove teorije umjetnosti u *Povijesti filozofije* spominju se tek usput, pri razmatranju pitanja kao što su stupnjevanje spoznaje, ozbiljenje pravedne države, karaktera mišljenja – razlike između znanja, neznanja i oponašanja te odgajanja čuvara u državi. Tako Bošnjak objašnjava da »ni umjetnost ne može doseći nivo filozofije« jer filozofija je ta koja smjera na bitno i koja jedina posjeduje pravo znanje pomoću kojeg može zasnovati pravednu zajednicu. »Stoga je umjetničko stvaranje podređeno ideji države«. ³⁶ Umjetnik je oponašalac, i on je »na trećem mjestu od pravog bića, jer to čime se on bavi jesu sjene stvarnosti. Oponašalac nema o onome što radi ni znanja ni pravo mišljenje; npr. što je lijepo a što ružno«. ³⁷ Mišljenje zavisi od toga kako se duša odgaja. Odgoj djece stoga treba biti takav da to može biti u skladu s razumom. S tim u vezi Bošnjak ističe problem pedagogije.

U knjizi *Grčka filozofija* u ediciji Filozofske hrestomatije o istim stvarima, skraćeno i u dosta pojednostavljenu obliku, govori u poglavlju »Država i pokušaj realiziranja filozofije«. ³⁸ Pritom u bilješci ne zaboravlja odmah spomenuti Aristotelovo potpuno suprotstavljanje Platonu u pitanju umjetnosti i njene važnosti za ljudsku spoznaju. Umjetnost po Aristotelu – kaže on – iako je oponašanje prirode, prikazuje i oblikuje ono opće, tipično.

Bošnjakove kritičke refleksije pri razmatranju tog problema potpuno izostaju.

Bošnjak se, vidjeli smo, ukratko osvrće na glavne točke Platonova filozofiranja o umjetnosti, no to čini u okviru nekih drugih razmatranja. Teorija o umjetnosti u njegovom prikazu Platonove filozofije, s obzirom na drukčije intencije teksta, biva potisnuta. Tako najobimnija *Povijest filozofije* u nas za prosuđivanje mjesta Platonove filozofije u povijesti filozofije ovaj aspekt ne smatra osobito bitnim. Bošnjak ne nalazi dovoljno prostora za Platona – stvaraoca i začetnika prvog sustavnijeg filozofiranja.

Danko Grlić:

Estetika – povijest filozofskih problema

Na Platonovo značenje kao prvog tvorca jedne teorije umjetnosti (i filozofske estetike) upozorit će u svojoj četverosveščanoj *Estetici* (najobimnijem

³⁶ Isto, str. 216.

³⁷ Isto, str. 224.

³⁸ Branko Bošnjak: *Grčka filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1978, str. 106–111.

djelu te vrste, i to ne samo u nas) Danko Grlić (1923-1983). Poštujući tu činjenicu on svoj povijesni pregled i započinje s Platonom. Budući da je u svom predgovoru rekao da se neće baviti »kronologijom misli i mislilaca o umjetničkom«, Grlić će i kod Platona »učiniti uži izbor tema«. ³⁹ Takav metodološki pristup omogućit će mu da pojedine probleme, koji nastaju u vremenu što ga sistematski obrađuje, može u njihovom sistematskom razvoju pratiti sve do najnovijih koncepcija. Često prekidajući historijsko-kronološki slijed on će ukazivati na »idejni i filozofski raspon« pitanja koja su se u antici, a posebice u Platona, prvi put pokrenula. Međutim, naš prikaz Grličeva tumačenja Platona ticit će se samo poglavlja posvećenog Platonu.

Autor je tu koncentriran na »tri bitna estetski relevantna problema te filozofije«. ⁴⁰

Prvi je problem odnosa metafizike lijepog i konkretno lijepog. Drugi je problem odnos umjetnosti prema mimesisu (tj. oponašanju, imitiranju) i s time povezan problem mjesta i spoznaje vrijednosti umjetnosti. I treći je problem problem odgojnog zadatka umjetnosti i vrijednosti umjetničkog. S namjerom da na kraju cjelokupnu Platonovu estetsku poziciju učini jasnijom Grlić izlaže i neka »imanentna« proturječja u platonovskom rješavanju tih problema. U svezi sa svakim spomenutim problemom on navodi mnoštvo konsekvencija i opservacija, ali zbog prostornog ograničenja ovdje ih nije moguće, a nije ni potrebno, sve »u stopu« izlagati, pa ćemo na način kako je to, više-manje, učinjeno za ostale prikaze, vezano uz najvažnije, zabilježiti samo pokoju opasku i pokušati naznačiti Grličeve osnovne pozicije i stavove, koji u ovom prikazu dolaze do izražaja.

Prvi estetski relevantan problem Platonove filozofije, metafizika lijepog – upozoreno je – ne stoji, kako se često misli, u izravnoj vezi s Platonovim potcjenjivanjem umjetnosti, jer metafizika lijepog naprosto nema i ne želi imati nikakvog neposrednog dodira s umjetnošću. Lijepo nije, ili barem ne mora biti, umjetnički lijepo. Imajući u vidu cijeli Platonov opus Grlić prilično detaljno pojašnjava »da je lijepo u stvari samo ideja koja je i mjera i spoznaja ljepote«. ⁴¹ S tim u vezi ukazuje i na neke bitne postavke Platonove ontologije i gnoseologije. Tako pitanju erosa i pitanju odnosa između sfere realnog i idealnog posvećuje veliku pažnju, čime daje jedan širi filozofski okvir Platonovu shvaćanju umjetnosti kao sjeni sjene.

Platon je prvi zastupnik teorije odraza, i to s daleko dosljednije izvedenim konsekvencijama nego u svih kasnijih zastupnika te teorije.

³⁹ Danko Grlić: *Estetika I*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 25.

⁴⁰ Isto, str. 25.

⁴¹ Isto, str. 29.

Umjetnici – oponašatelji neizbježno su neuki – kaže Grlić – dajući Platonu ovaj put za pravo. Naime, ako umjetnost nije ništa drugo do kopiranje – obrazlaže – »njena bezvrijednost nije samo zasnovana u njenoj ništetnoj spoznajnoj funkciji ili njenom mjestu u ontičkoj strukturi svijeta, već i u odnosu na čisto estetske kategorije, na ljepotu«, što će reći »na vrijednost umjetničkog u samoj umjetnosti«. ⁴² Platon to nije imao u vidu, no to je neizbježna konsekvencija njegove teorije. Pitanje je samo je li umjetnost doista oponašanje, pa ako i jest – s čime se Grlić ne slaže – čega je ona oponašanje.

Što su sve filozofi od Platona pa do današnjih danas supsumirali pod taj pojam mimezisa, Grlić s namjerom da pruži »barem približni uvid u svu širinu te tematike« ⁴³ prikazuje kratkim historijskim pregledom. Na kraju pregleda kao mjerodavno iznosi Marxovo mišljenje da »čovjekov svijet, jedini istinski svijet, nije naprosto ni dan ni zadan, gotov i završen, to jest nije za čovjeka naprosto prezentan, pa ga stoga ni umjetnost ne može odražavati, odslikavati, oponašati«. ⁴⁴

Iz obzorja Marxova mišljenja Grlić, i inače, interpretira čitavu problematiku. U pojašnjavanju pojedinih Platonovih stavova važno je uočiti i hegelijansko-marxističku terminologiju kojom se služi, primjerice kad govori o subjektu, objektu, stvarnosti i umjetničkom djelu itd.

Treće poglavlje, vezano uz funkciju i odgojnu zadaću umjetnosti, možda je najbolji Grličev osvrt na estetički problem u Platona. Uz naglašavanje mnoštva momenata, i to ne samo iz *Države* gdje je ta problematika najočitija, autor iznosi jednu zaokruženu, dosljedno izvedenu sliku shvaćanja umjetnosti kakvu po njegovom mišljenju možemo naći u Platona.

Osim stare razmirice koja postoji između filozofije i poezije, a koja u svojoj osnovi nosi razumijevanje umjetnosti ne kao predmeta filozofskog proučavanja, već kao suparnice filozofiji, razlog za Platonovu optužbu umjetnosti jest i njen društveno-politički utjecaj koji je po ovom filozofu potpuno negativan. Kvalitete istine i morala u umjetničkom djelu za Platona su daleko iznad estetskih kvaliteta, no to ne znači da on umjetnost koja je »idejnija, državotvornija, bogobojažljivija« smatra većom umjetnošću. On razlikuje te dvije stvari – ističe Grlić. A činjenica da umjetnička djela ipak prosuđuje po načelu morala i istine svjedoči i o tome kako »kod Platona ljepota, jedna od najviših ideja, nije povezana uz pojam umjetnosti«. ⁴⁵

Da problem tendenciozne umjetnosti, ovdje inauguriran, u ponešto modificiranim oblicima ostaje jasno izražen sve do danas, činjenica je što ju valja

⁴² Isto, str. 32.

⁴³ Isto, str. 33.

⁴⁴ Isto, str. 38.

⁴⁵ Isto, str. 40.

uvažavati. Grlić tako u Platonovom stavu nalazi asocijacije na neke suvremene fenomene. Konkretno, njemu je pred očima soc-realizam. Treba samo pažljivo pročitati – kaže on – kako Platon osuđuje poeziju da bismo npr. uočili kako ždanovljevske boljševičke teze »nalazimo izražene s mnogo više uvjerljivosti i talenta već kod Platona«. Stoga je, zaključuje, Platon idealist, »praotac teze o socijalističkom realizmu, a ne kako misle neki materijalistički mislioci, praotac teze o potrebi poučne, moralne, optimističke beskonfliktne umjetnosti«. ⁴⁶ Grlić svoje stavove izriče jasno, što, uostalom, također čini kad se svojim subjektivnim prosudbama nadovezuje na Nietzschea i Hegela.

Neke njegove teze (recimo one o Platonu kao preteči apstraktne umjetnosti i o njegovoj konzervativnosti kao posljedici etičko-pedagoškog rigorizma i metafizike lijepog) podudaraju se s onima izraženima u knjizi Anice Savić-Rebac *Antička estetika i nauka o književnosti*. Grlić autoricu i knjigu izrijeком spominje, primjerice kad tvrdi da je osnovni pravac Platonova napada uperen protiv tragedije. »Tragedija ne upućuje na dobro, ona kvari mladež« ⁴⁷ – rečenica je kojom Grlić sažima osnovni razlog čitave platonsko-kršćanske tradicije protivljenja tragediji. ⁴⁸

Preko svojevrtnih aporija Platonovih stavova iz druge, treće i desete knjige *Države* Grlić prešutno prelazi ⁴⁹: izlažući drugu i treću knjigu, bilježeći iz njih samo istupanje protiv Homera, on se koncentrirá na muziku i njezinu odgojnu funkciju, a negiranje tragedije izrijeком locira u desetu knjigu te na taj način iznosi bitne karakteristike »Platonovog moralnog rigorizma i spoznajnog intelektualizma koji konzekventno odbacuje (premda poznaje i priznaje) esencijalne umjetničke vrijednosti u umjetnosti i prihvaća samo njenu, dakako vrlo ograničenu, odgojno-spoznavnu funkciju«. ⁵⁰ A ona, po mišljenju

⁴⁶ Isto, str. 41.

⁴⁷ Isto, str. 42.

⁴⁸ U razmatranju bliskosti Platonove i kršćanske misli Grlić citira (str.42.) H. Kuhna: *Schriften zur Ästhetik*, str. 354.: »Platon kritizira tragediju na osnovu uvjerenja da u božanski uređenom svijetu vlada pravda, dakle da na koncu ne može nedostajati sreće za sve one koji su sreće dostojni. Iz pojma svemoćnog i sveznajućeg boga izvire isto uvjerenje.«

⁴⁹ Riječ je naime o sljedećem: Ispitujući koji od oblika pjesničkih govora prihvatiti, Platon, zbog načela koja je izložio i u svojoj državi zakonom postavio, u trećoj knjizi prihvaća pjesnika i pričaoca koji oponaša govor dobrih i čestitih ljudi i time biva od koristi za odgoj. Međutim, na početku desete knjige, spominjući se ranijih rasprava o osnutku države, on će reći kako je dobro učinio što je iz države isključio pjesnike čija djela oponašaju. No pjesništvo oponašanja, upravo smo istakli, Platon je ipak dopustio. »Sukob« tih stavova još je više povećan Platonovom izjavom da dopušta »toliko pjesništva, koliko su slavospjevi za bogove i pohvale za dobre« (607a). Razmatrajući tematiku problematski, unutar, a ne iz samih djela (sljedeći iz njih stavove), Grliću izgleda čitava stvar promiče.

⁵⁰ Isto, str. 43.

Grlića, završava u pogrešnom zaključku »o potrebi njene didaktičnosti, što je često značilo smrt umjetničkog«, o čemu govori i »stari Hegel«.

Posljedica etičko–pedagoškog rigorizma jest »apsolutna konzervativnost Platona (...) u odnosu na nove forme umjetničkog ispoljavanja uopće«. Ta konzervativnost – zaključuje Grlić – »u neku je ruku« i posljedica Platonove metafizike lijepog, »pa je to jedan od rijetkih elemenata koji direktno povezuju tu metafiziku lijepog s Platonovim shvaćanjem umjetnosti«. Naime, ako je ideja, a to znači i »kriterij, mjerilo, uzor«, nepromjenjiva i vječna, tada se ni uzor u umjetnosti ne može s vremenom promijeniti. »On je također jednom za svagda dan, konzerviran«.

S obzirom na to da je duša koja je sposobna za promatranje ljepote također vječna, onda naravno »ona ne može ni u doživljaju ljepote stalno mijenjati predmet vlastitog doživljavanja u zavisnosti od vremena«. Lijep predmet koji promatramo »ne može biti podložan promjeni oblika, mijenama u tehnici rada itd., već što sličniji svom uvijek istom uzoru«. ⁵¹ Na taj način Grlić je izveo tezu Platonovog konzervativizma, ne samo iz pedagoško–etičkih već iz metafizičkih i psiholoških razloga.

Nakon što je, dakle, objasnio i treći estetski relevantan problem, preostaje još samo konačno valorizirati cjelokupnu Platonovu estetsku poziciju i dati joj mjesto u društveno–filozofskom kontekstu. Pritom Grlić citira Arnolda Hausera, autora *Socijalne historije umjetnosti i književnosti*, pisane, inače, s historijskomaterijalističkog stanovišta po kojem općedruštvene karakteristike vremena u mnogome »utječu na specifičnu intelektualnu filozofiju umjetnosti«. Grlić, naravno, ne želi suviše »sociologizirati« navedenu problematiku, ali navodi Hauserovo mišljenje da je Platonova »filozofija umjetnosti« uvjetovana njegovim »toliko izvjesnim aristokratizmom duha u kojem je zasnovan i njegov intelektualizam«. ⁵² Uostalom, moment estetskog intelektualizma za to vrijeme grčkog života zapaža i Edgar Faure, kao i Friedrich Nietzsche prije njega. A s time se onda u »izvjesnom smislu« slaže i Grlić, što potvrđuje svojim tumačenjem da je »bitna zabluda Platonova bila u tome što je on držao da izvan granice intelektualne istine ne postoji ni jedna druga vrijedna forma ljudskog aktiviteta (...) da izvan i prije intelekta ne postoji zapravo ništa drugo nego puka, tjelesna, prljava osjetilnost i strast«.

Došavši poslušnošću svog razuma i savjesti u »logički ćorsokak« Platon za Grlića u povijesti ostaje zapamćen kao »najkonzekventniji prototip intelektualističkog pristupa umjetnosti«. ⁵³

⁵¹ Isto, str. 44.

⁵² Isto, str. 45.

⁵³ Isto, str. 46.

S Grličem se možemo složiti ili ne, no kao filozofskom piscu ne možemo mu osporiti da je Platonovom shvaćanju umjetnosti pristupio znalački i minuciozno. Njegovo marksističko usmjerenje pri interpretiranju nije prevelikom smetnjom da njegov tekst ne posluži i kao vrlo informativan prikaz. Spomenuto je već da je bitna kvaliteta ovog prikaza i to što se predmet tematizira s obzirom na cijeli Platonov opus.⁵⁴

Kritika nekih Platonovih rješenja estetskih problema, u obliku osobnih subjektivnih osvrta, Danku Grliču poslužila je kao sredstvo »kristalizacije« vlastitih pozicija. Zainteresiran za umjetničko, za povijest i suvremeno poimanje umjetničkog, u valorizaciji cjeline određene estetske problematike, on vidi nužnost iz koje se može i mora osmišljavati, prezentirati i odgovarati na suvremena pitanja o umjetnosti.⁵⁵ Njegovo je stajalište u tom smislu specifično. Marksizam Grlić shvaća kao revolucionarno mišljenje epohe koje nadilazi svaki tradicionalni estetički horizont, smatra ga teorijskim ključem bespoštedne kritike kojom se može ispravno procjenjivati i osvjetljavati svaki estetički fenomen. Takav u osnovi negativistički pristup estetskim doktrinama, međutim, u bitnome ga »sprečava« da neki problem »nepriistrano« sagleda u cjelosti. Premda se i sam ograđuje od pretenzija na cjelovitost, važno je upozoriti na mjestimične propuste i nedostatke pri razmatranju Platonove teorije umjetnosti. (Na primjer, Grlić uopće ne nastoji oko rješavanja aporija u Platonovim stavovima koje, htjeli mi to ili ne, otvaraju Platonovu estetiku u cjelini.)

Korist Grličeve metodologije možda bijaše neporeciva, no u vremenu kad marksizam kao »epohalna filozofija našeg vremena«⁵⁶ više ne postoji, neke ovdje iznesene objekcije izgubile su svoju aktualnost. A kako modernih prikaza Platonove teorije umjetnosti (u smislu »monografije« ili kakvog sustavno-povijesnog ispitivanja) na hrvatskom još nema, Grličeva *Estetika* još uvijek zadržava značaj jedinog potpunijeg suvremenog teksta relevantnog za upoznavanje s tom problematikom.

Dodatak: *Platon u književnim teorijama* (Miroslav Beker i Zdenko Lešić)

Na ovom mjestu potrebno je upozoriti na postojanje prikaza Platonova shvaćanja umjetnosti unutar nefilozofskih disciplina, disciplina u svom po-

⁵⁴ Međutim, ne na način da iz njega dosljedno bilježi Platonove stavove, već problematski, argumentirajući »s obzirom na cijeli opus«. Jednim dijelom u tome leži razlog da o brojnim mjestima gdje Platon govori o pjesničkom zanosu kao izvoru nadahnuća, Grlić jedva da išta kaže (str. 39.). To je uostalom slučaj i s drugim prikazima; ta se tematika Platonove teorije umjetnosti (pjesništva) ne uzima kao filozofski relevantna. Više pažnje posvećuju joj jedino književne teorije.

⁵⁵ Grlić o tome i sam potanko govori u Uvodu (str. 9–20).

⁵⁶ Isto, str. 20.

imanju nešto užih od estetike. Pa dok estetika problem Platonova poimanja umjetnosti prikazuje kao dio filozofskog sistema, gdje bavljenje konkretnim predmetom znači dosljedno, logički izvedeno apstraktno projiciranje poimanja života i svijeta, radovi iz književnih teorija pri bavljenju istom stvari nastoje se okrenuti više ka samom djelu. Tako sustavni pregledi iz područja književnih teorija, poimence *Teorija drame kroz stoljeća* (Sarajevo, 1977) autora Zdenka Lešića (1934.) i *Povijest književnih teorija* (Zagreb, 1979) autora Miroslava Bekera (1926.), Platonovom poimanju umjetnosti pristupaju s pozicija razumijevanja nastanka »općih zakonitosti književnog oblikovanja«. ⁵⁷ Platon je tu viđen kao autor važnih tekstova o književnosti; naravno, ne tek povijesno značajan kao ilustracija svog vremena, već kao vrijedan konstituens teorije književnosti (drame) uopće. Samo je po sebi razumljivo da svaka »književnohistorijska analiza« i obrada teorijske misli o književnosti mora znatno mjesto posvetiti upravo Platonu.

Miroslav Beker svoj kratki osvrt na ovog *filozofa*, kao dio razmatranja antičkih teorija književnosti, započinje riječima: »Možda je ironija upravo u tome što je prva razvijenija teorija umjetnosti, odnosno pjesništva bila anti-teorija, ona je naime izraz sumnje u opravdanost umjetnosti, posebno poezije, kao vrijedne ljudske djelatnosti«. ⁵⁸ No, Platonovo poimanje umjetnosti, odnosno književnosti – iz Bekerova izlaganja se to da naslutiti – znači početni impuls shvaćanja funkcije umjetnosti kao mimetske i ekspresivne. Povijest književnih teorija u bitnome i jest praćenje promjene »naglasaka s jednog dijela stvaralačko-prijemnog neksusa na drugi«. ⁵⁹ Bekerova knjiga-antologija to lijepo ilustrira izborom relevantnih tekstova iz »povijesti književnih teorija«. Međutim, ne želeći širiti tematiku na estetsko područje, »rasprave i sudove« mnogih filozofa o književnosti Beker je ostavio nezastupljenima. Stvar je to i s Platonovim fragmentima o umjetnosti.

S Lešićevom, nešto drukčije koncipiranom hrestomatijom to neće biti slučaj. S namjerom da pruži »sliku razvoja dramske teorije kao ekspliciranog mišljenja o drami« ⁶⁰ Lešić savjesno i korektno prenosi i interpretira što Platon govori o drami. Pobrojava sve njegove dijaloge koji govore o tom predmetu, iznosi njihove najvažnije ideje, problematski ih zastupa u izboru tekstova, i na koncu vlastitim ih komentarima smješta u jedan širi kulturno-društveni povijesni kontekst. Sasvim pregledno, informativno korektno i poučno.

⁵⁷ Milivoj Solar: *Teorija književnosti*, citirano iz Miroslav Beker: *Povijest književnih teorija*, Zagreb, 1979, str. 6.

⁵⁸ Miroslav Beker : *Povijest književnih teorija*, str. 17.

⁵⁹ Isto, str.9.

⁶⁰ Zdenko Lešić: *Teorija drame kroz stoljeća 1*, Svjetlost, Sarajevo, 1977, str 7.

Ipak, suvišno je i napominjati, filozofska problematika poput ove zahtjeva filozofsku obradu, produbljenju specijalističku analizu, a toga u posljednje vrijeme manjka. Na tom se planu zadnje(ih) desetljeće(a), u značajnijim omjerima, nije ništa dogodilo. Novijih rasprava – to treba konstatirati – o tom aspektu Platonove filozofije nemamo.

Zaključak

Izloženi »povijesni« prikaz pokazuje da pretpostavke za to postoje. U razmatranom razdoblju zabilježeno je više različitih pristupa toj temi: od Markovića do danas hrvatska je filozofija prošla mnoge mijene i svaka je, i na ovom konkretnom filozofskom planu, ostavila trag. Upravo smo zato pri sagledavanju nastojali detaljnije obraditi građu: izložiti stavove autora u vezi s tom temom i eksplicirati povijesne »dogadaje«, mijene filozofijskih usmjerenja, uvjetovane i čak direktno izazvane, povijesnim zbivanjima: političkim, kulturnim i ideološkim. Na taj se način pokušalo ponuditi nešto više od pukog kronološkog nizanja. Jer, svaki se prikaz Platonove filozofije mora promatrati kao »povijesno« određen barem trima momentima: konkretnim tada aktualnim filozofijskim horizontom neke epohe kod nas, refleksima iz Europe i osobnom filozofijskom originalnošću njihovih autora. Pri ovakvom razmatranju jedino se prepoznavanjem tih naznaka može dobiti uvid u pravu vrijednost tih prikaza, unutar povijesno-filozofijske cjeline stoljeća.

Nakon nekoliko manjih, više-manje stručnih radova o Platonovoj filozofiji iz vremena druge polovice 19. stoljeća prvi dovršeni povijesni pregled filozofskih problema u novijoj hrvatskoj filozofiji jest djelo *Razvoj i sustav obćenite estetike* (1903) autora Franje pl. Markovića, inače prvog sveučilišnog profesora filozofije na obnovljenom Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Kako je to djelo osim kao teoretski rad zamišljeno i kao rad kojim se nastoji odrediti sama estetska praksa – stvaranje i doživljavanje umjetničkog djela, u njemu Marković, osvjetljujući razna estetička mišljenja, nastoji profilirati njihovo značenje za razvoj i budućnost cjelokupne estetike. Pri tom kao vodič za metodološko izlaganje i kritičko prosuđivanje (pre)uzima tada popularna zimmermanskog-herbartovska formalistička načela u odnosu na koje usklađuje i svoj vlastiti stil gledanja i ocjenjivanja estetskih fenomena. Tako Platonovu filozofiju umjetnosti, u njenim najvažnijim stavovima i definicijama, Marković shvaća kao izuzetno značajnu za razvoj estetike. Iz nje – naglašava – potiču razne tradicije u povijesti estetike: naturalizam, idealizam, formalizam, politička instrumentalizacija umjetnosti itd. U idejnom pogledu Markovićev prikaz, uz nesumnjivu filozofskopovijesnu važnost, svojom produbljenom analizom i precizno odmjerenim zaključcima svakako predstavlja ozbiljan doprinos za razumijevanje izvorne Platonove misli o umjetnosti.

Taj aspekt Platonove filozofije značajno je dotaknuo i Markovićev učenik i nasljednik na katedri Albert Bazala, u svojoj *Povijesti filozofije* (1. svezak, 1906. g.). S obzirom na to da je napisana prije Bazalinih glavnih teorijskih radova, iz potrebe za jednim uvodom u filozofiju kao neophodnim uvjetom za razvoj filozofijskog mišljenja, ova *Povijest filozofije* problematiku nije prosuđivala s dubljeg samosvojnog filozofskog stajališta; jednostavno rečeno ona je pisana s gledišta »filozofijskog duha vremena«, i kao takva je rezultat sasvim urednog rada na sveukupnoj tada relevantnoj povijesnofilozofskoj (i filozofsko specijalističkoj) literaturi (Gomperz, Zeller, Windelband). Platonovu teoriju umjetnosti Bazala je u okviru cjelokupno razmatrane povijesti filozofije prosudio u vidu razvoja bitnih problema grčke filozofije: »objašnjenje« njenih raznih aspekata po njemu valja tražiti unutar filozofske tradicije i s osobitim obzirom na kulturno-socijalno-historijske čimbenike.

Od vremena obnove katedarske filozofije (1874) snažno je utemeljena i neoskolastička filozofija, koja je među svim strujanjima u novijoj hrvatskoj filozofiji (do 1945) bila možda i najintenzivnija. Upravo pred kraj novoskolastičkog razdoblja filozof i teolog Franjo Šanc, s neotomističkog stajališta, piše svoju udžbenički intoniranu *Povijest filozofije* (1. svezak 1942. g.). Premda je u pogledu Platonove filozofije umjetnosti Šancovo izlaganje dosta škrto (spominje tek nekoliko općepoznatih standardnih mjesta), ono unutar ovakvog metodološki postavljenog i poduzetog »povijesnog« ispitavanja, nesumnjivo predstavlja interesantan slučaj, što je posebice izraženo imamo li na umu da filozofija umjetnosti za (neo)skolastičku filozofiju obično nije niti mogla niti trebala biti vrednijom temom.

Poslije 1945. godine, kada marksizam postaje jedinom, oficijalnom i državnom filozofijom, tematikom Platonova razumijevanja umjetnosti unutar sustavnofilozofijskih pregleda, bave se – svaki na svoj način – dvojica osebujnih hrvatskih marksističkih filozofa, Branko Bošnjak i Danko Grlić. Opća mjesta Platonove teorije umjetnosti Bošnjak u svojim knjigama *Grčka filozofija* (u ediciji Filozofske hrestomatije, 1956) i *Povijest filozofije* (1993) spominje tek usput, pri razmatranju gnoseoloških, ontoloških i pedagoško-političkih problema. Teorija o umjetnosti u njegovom prikazu Platonove filozofije, s obzirom na drukčije intencije teksta, biva potisnuta u korist ekstenzivnijeg izlaganja pojmovne filozofije i dijalektičke metode.

Međutim, na Platonovo značenje kao prvog tvorca jedne teorije umjetnosti ukazao je Grlić u svojoj *Estetici* (1. svezak 1974), vrlo opširnim i nakon Markovića jedinom estetičkospecijalističkim prikazom. Izabравši tri kod Platona estetski relevantne teme: metafiziku lijepog, mimezis i odgojnu funkciju umjetnosti, Grlić je isticanjem mnoštva momenata i primjera nastojao upozoriti na idejni i filozofski raspon problema koji ta tematska pitanja pokreću. Valorizaciju Platonove estetske problematike pritom je poduzeo i s obzirom

na suvremena pitanja o umjetnosti. Mjestimični kritički osvrti na Platonova rješenja poslužili su mu kao sredstvo izjašnjavanja o vlastitim pozicijama. Marksizam kao »revolucionarno mišljenje epohe« glavni je teorijskim ključem kojim Grlić otvara, procjenjuje i kritizira određene estetičke probleme. Usprkos tome što su neke njegove objekcije danas, zbog toga, izgubile svoju aktualnost i unatoč činjenici da neka bitna pitanja Platonove filozofije umjetnosti ostaju gotovo sasvim ispuštena, Grličev prikaz, budući da novijih nemamo, još uvijek zadržava značaj jedinog potpunijeg suvremenog teksta relevantnog za upoznavanje s tom problematikom.

Povremeni, i u neku ruku ovima gore dopunjujući, književnoteoretski prikazi i osvrti na spomenutu tematiku (M. Beker, Z. Lešić) nimalo ne otklanjaju potrebu za jednim ponovnim uvažavanjem ove problematike. Navedeni govori o Platonovom poimanju umjetnosti, »tradiciju« koju oni zajedno čine u smislu bavljenja Platonovom filozofijom, može se prihvatiti ne tek kao filozofsko-povijesnu vrijednost, zanimljiv aspekt po kojemu je moguće očitavati promjene filozofijskih horizonata, već i kao vrelo inspiracije. Tko zna, možda baš Markovićev »zastarjeli« pristup bude poticaj današnjem ponovnom uvažavanju ove problematike. Nešto nadahnuća prošlih autora možda se prolongira i u novo stoljeće, koje će u svojim umjetničkim teorijama i novim razabiranjima estetičkih problema svakako negdje u pozadini kriti i Platonovu sjenu.

PLATONOVO POIMANJE UMJETNOSTI U HRVATSKIM SUSTAVNIM PREGLEDIMA ESTETIKE I FILOZOFIJE

Sažetak

Namjera je ovog članka podsjetiti kako se u hrvatskoj novijoj filozofiji (od oko 1870. do 1970. ili 1980.) pisalo o Platonovom poimanju umjetnosti. Osim konstatacija *koliko i kako*, njime se nastojalo utvrditi s kakvih se pozicija pisalo, te u tu svrhu nije zanemaren ni duhovno-filozofijski povijesni kontekst u Hrvatskoj tog doba. Svaki je, naime, prikaz Platonovog shvaćanja umjetnosti promotren i s obzirom na okolnosti i prilike u kojima je nastao: intelektualni i filozofijski horizont pojedinog autora prikaza razmotren je u odnosu na šire kulturno-socijalne i ideološke momente.

Budući da o Platonovoj filozofiji umjetnosti na hrvatskom nažalost nema monografskih radova temi se prišlo uzevši u obzir kako je dotični problem predložen u sustavnim pregledima estetike i filozofije, kroz koje je, u tom slučaju, ako se ispravno uoči njihovo mjesto i vrijednost unutar povijesno-filozofijske cjeline stoljeća, jedino i moguće dobiti valjan uvid u situaciju na tom konkretnom filozofskom planu. Ne tvrdi se dakle da je to sve što hrvatska kulturna i filozofska povijest posjeduje po tom pitanju, već samo da se tako zamišljenim prikazom može dati relevantna cjelovitija slika stvari.

Nakon spomena nekoliko manjih, više-manje stručnih, radova o Platonovoj filozofiji iz vremena druge polovice 19. st., neposredno prije obnove Hrvatskog sveučilišta (1874.), autor kronološki prati pojavu sustavnih filozofskih radova – iz njih izlaže govore o Platonovoj estetici, i u vezi s tim daje vlastita kritička zapažanja. Na taj su način, unutar određenih epoha i cjeline stoljeća, detaljno obrađena stajališta i teze slijedećih filozofskih pisaca: Franje pl. Markovića u djelu *Razvoj i sustav obćenite estetike* (1903.), Alberta Bazale u *Povijest filozofije* (1 sv. 1906.), Franje Šanca u *Povijest filozofije* (1942.), Branka Bošnjaka u *Grčka filozofija* (u ediciji Filozofske Hrestomatije, 1956.) i *Povijest filozofije* (1993.) te Danka Grlića u knjizi *Estetika – povijest filozofskih problema* (1974.). Posebnim dodatkom u članku su zabilježena i dva slučaja tematiziranja Platona u sustavnim djelima iz teorije književnosti (M. Beker, Z. Lešić).

Činjenica na koju se ovakvim povijesnim pregledom podsjeća, da se zadnje(ih) desetljeće(a) na hrvatskom jeziku nije pojavio niti jedan veći, filozofski relevantni prikaz Platonove filozofije umjetnosti (u smislu monografije ili kakvog sustavno-povijesnog ispitivanja), sama po sebi ističe potrebu za jednim novim *modernim* respektiranjem ove izuzetno značajne filozofske problematike.

PLATO'S NOTION OF ART IN CROATIAN SYSTEMATIC OVERVIEWS OF AESTHETICS AND PHILOSOPHY

Summary

The intention of this article is to remind a reader how Croatian philosophers wrote about Plato's notion of art (approximately from 1870 till 1980). Besides stating how much and how has been written about the subject, the article tends to show the nature of intellectual positions in which the writings were rooted, and for that purpose the cultural context of Croatia in that historical scope was not neglected. Every attempt in treating Plato's notion of art, i.e., is interpreted as related to the historical circumstances in which it was produced: intellectual and philosophical horizon of every author concerned is looked upon in connection to wider socio-cultural and ideological factors.

Because of the lack of monographical studies on the subject in Croatian language, it was approached to from the expositions included in the systematical works on Aesthetics and Philosophy in general. After treating some more or less qualified works on Plato's Philosophy, dated in the second half of 19th century, the years that for a short while preceded the reconstruction of »Croatian University« which took place in 1874, the author traces the appearance of early systematical expositions, extracting the treatings of Plato's Aesthetics, and gives some critical remarks on the subject. In that sequence, the detailed exposition of the theoretical positions concerning the given subject, include Franjo Marković (in his work »The development and system of the universal Aesthetics«, 1903), Albert Bazala (»A history of philosophy«, 1942), Branko Bošnjak (»Greek philosophy«, a first volume of philosophical anthology, 1993) and Danko Grlić (»Aesthetics – a history of philosophical problems«, 1974). In the appendix to an article two cases of treating Plato in the works in theory of litera-

ture in Croatian language are noted. The fact that past decade produced no philosophically relevant expositions of Plato's theory of art, i.e., no monography or sistematical-historical inquiry by itself, stresses the need for a reaffirmation of this important subject in a new, contemporary, context, and from a standpoint free from at least some of ideological prejudices that threw shade on past few decades in the Croatian history.